

CERİDE-İ HAVÂDİS VE HAKÂYIKU'L-VEKÂYİ GAZETELERİNDE TÜRK DİLİ İLE İLGİLİ İKİ YAZI*

Perihan ÖLKER**

ÖZET

Padişah Abdülmecit döneminde, Mustafa Reşit Paşa tarafından 1839'da Gülhane Parkı'nda okunan Tanzimat Fermanı sadece siyasi ve sosyal değişimleri getirmemiş, Osmanlı dilindeki değişime de ivme kazandırmıştır. İdarenin tebaasına yaklaşma çabası neticesinde Ferman ortaya çıkmış, yine aynı nedenle de 1831 tarihinde Türkçe gazete yayın hayatına başlamıştır. Osmanlı idaresi ve aydını Tanzimatı halka doğru bir şekilde anlatabilmenin yolunun sade bir Türkçe ve gazeteden geçtiğini düşünmüştür. Dolayısıyla 1840 yılında Ceride-i Havâdis, 1860 yılında Tercümân-ı Ahvâl, 1862 yılında Tasvîr-ı Efkâr yayın hayatına başlamış, takip eden yıllarda pek çok süreli yayın ortaya çıkmıştır. Zaman içerisinde hem Takvîm-ı Vekâyî'nin hem de çıkan diğer gazetelerin dili sadeleşmiş, halka resmî ve gayr-ı resmî tüm haberlerin açık bir şekilde anlatılması amacı güdülmüştür.

Bu çalışmanın konusunu 1840 ve 1871 yılında yayımlanmış olan Ceride-i Havâdis ve Hakâyıku'l-Vekâyî gazetelerinde yer alan dil ve alfabe üzerine iki yazı teşkil etmektedir. Ceride-i Havâdis'teki yazı alfabe meselesine ve yazı dili ile konuşma dili arasındaki farklılığa değinirken, Hakâyıku'l-Vekâyî'deki yazı Türkçenin sadeleşmesi ve ilim dili hâline gelebilmesi meselelerine değinmektedir. Kaynaklarda Ahmet Cevdet Paşa ile başladığı kabul edilen (1851) daha sonra da Münif Paşa'yla devam eden alfabe tartışmasının aslında çok daha önce 1840 yılında da Ceride-i Havâdis'te yer aldığı anlaşılmaktadır. Yine Türkçenin ilim dili hâline gelebilmesi meselesi ve sadeleşmesi gibi konuların gazetelerde de işlenerek halkın aydınlatılması amaçlanmış, dolayısıyla bu konuların bilinen tarihten daha önce ele alındığı ve Tanzimat aydınını fazlasıyla meşgul ettiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat basını, Alfabe tartışmaları, Dil tartışmaları, Ceride-i Havâdis, Hakâyıku'l-Vekâyî

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Arş. Gör. Dr. Selçuk Ün. Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl., El-mek: perihanolker@yahoo.com

TWO WRITING ABOUT THE TURKISH LANGUAGE IN THE CERİDE-İ HAVÂDİS VE HAKÂYIKU'L-VEKÂYÎ NEWSPAPERS

ABSTRACT

Reading by Mustafa Resit Pasha in the Gulhane Park in 1839 the Tanzimat Fermanı not only has got to political and social changes as well as has accelerated to a change in the Ottoman language in the Sultan Abdülmecit period. As a result of the government attempt to come to the citizens the Ferman has occured and for the same reason first Turkish newspaper has published in 1831. Ottoman government and intellectual have been thought that way of explaining properly to the Tanzimat was based on simple Turkish and newspaper. Therefore Ceride-i Havâdis, Tercümân-ı Ahvâl and Tasvîr-ı Efkar have started broadcasting in 1840, 1860, and 1862 respectively and have appeared in many periodicals in the following years. Over time, Takvîm-i Vekâyî as well as the other newspapers have simplified and had been aim to explain of all news about the official and non-official to the public definitively.

Subject of this study, two articles about language and alphabet constitutes which was published in Ceride-i Havâdis ve Hakâyıku'l-Vekâyî in 1840 and 1871. The article in Hakâyıku'l-Vekâyî dealing with topic of becoming scientific language and simplification of Turkish and the other article in the Ceride-i Havâdis mentioning alphabet issue and the difference between written language and spoken language. The fact that the discussion of the alphabet was understood where has been in Ceride-i Havâdis in 1840 much earlier than it was accepted to have started with Ahmet Cevdet Paşa in resources (1851) and then continuing Münif Pasha. It was aimed to illuminating of public by telling like as scientific language may becoming issue and simplification of Turkish topics in the newspapers, therefore it was understood that dealt with these issues earlier than is known date and the Tanzimat intellectuals too busy.

Key Words: The Tanzimat Press, Discussion of alphabet, Discussion of language, Ceride-i Havâdis, Hakâyıku'l-Vekâyî

Padişah Abdülmecit döneminde Mustafa Reşit Paşa tarafından 3 Kasım 1839'da Gülhane Parkı'nda okunarak ilan edilen Tanzimat Fermanı, Osmanlı devlet adamının kendi tebaasına yaklaşma arzusu ve Batılı devletleri yakalama çabasıyla ortaya çıkmıştır. 18. yüzyılın son yıllarında, III. Selim döneminden itibaren başlayan yenileşme hareketleri devamında Fermanı getirmiştir.

Tanzimat döneminde birinci eğilim “aydınlanma”, din ve gelenek alışkanlıkları yerine aklın ve özellikle Batıda gelişen bilimsel ölçülerin üstünlüğü inancını simgeler. İkinci eğilim “halka doğru”, yönetici tabaka ile halk kitleleri arasında yaklaşma, başta dil olmak üzere birbirlerini anlama araçlarını geliştirme isteğini yansıtır. Üçüncü eğilim “siyasal özgürlük”, siyasal iktidarın mutlak gücünü kırarak vatandaş kişinin özgürlüğü idealinin özlenmesidir (Berkes, 2010: 253). Tanzimatın ikinci eğilimi “halka doğru” ilk Türkçe gazete Takvim-i Vekâyî'nin çıkışına dayanak teşkil etmiştir. Yine bu eğilimin doğrultusunda devletin gazetesi Takvîm-i Vekâyî de dâhil olmak üzere dönemin gazeteleri dilini giderek sadeleştirmiştir. Gazetelerde kullanılan diplomasi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

dili (resmî üslup) gitgide konuşma diline yaklaşmış, yazılar halkın daha rahat anlayabileceği sade bir dille çıkmıştır.¹

Osmanlı sınırları içerisinde ilk önce yabancı dilde gazeteler çıkarılmıştır. Daha sonra Mehmet Ali Paşa tarafından Mısır'da 1828'de Türkçe-Arapça Vakayîü'l-Mısriyye ve Girit'te Yunanca-Türkçe Vekâyî-i Giridiyye (1830) çıkarılır. En sonunda II. Mahmud'un emriyle 1831'de sadece Türkçe yayımlanan Takvîm-i Vekâyî meydana gelir. Bu gazeteyi takiben 1840 itibariyle Ceride-i Havâdis, 1860 yılında Tercümân-Ahvâl, 1862 yılında Tasvîr-i Efkâr gazeteleriyle Tanzimat gazeteciliğinin önü açılmış pek çok özel gazete yayın hayatına başlamıştır.² Dönemin gerek resmî gerek özel olsun tüm gazeteleri resmî haberleri (atama, tayin vb...) vermiş, ayrıca yabancı dilde çıkarılan gazetelerden (hem İstanbul'da hem de Avrupa'da basılanlar dâhil) tercüme yoluyla da sayfalarını doldurmuştur. Yine toplumu eğitici, bilgilendirici makale ya da köşe yazısı tarzında yazılar da bu gazetelerde yerini almıştır. Tanzimat aydını yenileşme fikrinin halk arasında yayılabilmesi için gazeteyi bir araç olarak görmüş ve kullanmıştır.

Bu çalışmanın konusunu, Tanzimat döneminde yayımlanmış olan Ceride-i Havâdis (1840) ve Hakâyıku'l- Vekâyî'de (1871) basılmış döneme ait Türk dili ile ilgili görüşlerin ortaya konduğu iki yazı teşkil etmektedir. Yazıların hem Latin alfabesine aktarılmış şekli hem de Osmanlı Türkçesiyle basılmış şekli çalışmanın sonuna eklenmiştir. Aynı zamanda Türkiye Türkçesine aktarılmış şekillerine de yazımızda yer verilmiştir.

Ceride-i Havâdis 1840-1864 yılları arasında toplam 1212 sayı yayımlanmıştır (Bayrak, 1994: 22) Ceride-i Havâdis'in yayın hayatına başlamasının ilginç bir öyküsü vardır. Morning Herald gazetesinin İstanbul muhabirliğini de yapmakta olan William Churchill adlı bir tüccar 1836 yılında bir gün Kadıköy'de avlanırken bir çocuğu yaralar. Bunun üzerine yakalanıp Üsküdar muhafızlığına götürülür ve tutuklanır. Ama o dönemde kapitülasyonlarla yabancılara geniş hak, yetki ve dokunulmazlıklar tanındığı için İngiliz Elçiliği işe el koyar ve Churchill hemen salıverilir. İş bununla da bitmez, zamanın dışişleri bakanı Akif Paşa azledilir. Churchill'e de pırlantalı bir nişan, on bin kantarlık (aşağı yukarı 350 bin kuruş değerinde) zeytinyağı ihracı için bir ferman, bir de gazete çıkarma izni verilir. O sırada eski dış işleri bakanı Akif Paşa iç işlerine getirildiği için Churchill gazete imtiyazını kullanmaya cesaret edemez, ama birkaç yıl sonra Akif Paşa bu görevden ayrılır ayrılmaz Churchill derhal gazetesini çıkarmaya karar verir. Hamidiye Türbesi karşısında, şimdi Dördüncü Vakıf Han'ın bulunduğu yerde, bir basımevi kurarak 3 Temmuz 1840'ta gazetesini yayımlanmaya başlar (Topuz, 2003: 17).

Ceride-i Havâdis'in en yetenekli yazarı Sait Paşa olup yazar kadrosu tamamen Türklerden kurulmuştur. Şair Ali, Hafız Müşfik, Ahmet Zarifî, Mehmet Efendi, Emin Nüzhet, Siret, Süreyya ve Şair İsmet Beylerin yazar kadrosunda bulunduğu bilinmekteyse de, bunlardan hiçbiri kendi imzasını koyarak yazı yazmamıştır (İnuğur, 2005: 183).

Hakâyıku'l-Vekâyî 1870-1873 yılları arasında 1040 sayı çıkmıştır. Rüştü adında biri tarafından çıkarılan, ilk sayıları daha çok savaş haberleriyle dolu olan bu gazetede Rezaizade Ekrem ve Kemalpaşazade Sait Bey yazarlık yapmışlardır. Ebuzziya Tevfik de bu gazeteye yazılar

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Perihan Ölker, **Tanzimat Basımının Dili**, Aybil Yay., Konya 2012

² Basın tarihi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.:

Selim Nüzhet Gerçek, **Türk Gazeteciliği**, Devlet Matbaası, İstanbul 1931. Hasan Refik Ertuğ, **Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi**, C. 1, İstanbul Ün. Yay., İstanbul, 1970. Enver Behnan Şapolyo, **Türk Gazeteciliği Tarihi Her Yönüyle Basın**, Ankara: Güven Matbaası, Ankara 1971. M. Orhan Bayrak, **Türkiye'de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü**, Küll Yay., İstanbul 1994. Orhan Koloğlu, "Osmanlı'daki Türkçe Dışı Basın", **Dosya: Basın Yayın Tarihi, Kebikeç, İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 1, S 2, Kebikeç Yay., Ankara 1995, s. 127-137. Hıfzı Topuz, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003. Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yay., İstanbul 2005. Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yay., İstanbul 2006.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

yazmıştır. Bir süre sonra bu gazeteyi Filip Efendi yönetmeye başlar (İnuğur, 2005: 249). Filip Efendiye Hakâyıku'l-Vekâyî gazetesindeki jurnalcı tutumu yüzünden Padişah'ın gazetecisi lakabı takılmıştır (İnuğur, 2005: 250). Gazetede yazılar imzalı değildir. Sadece her sayının son sayfasının en altında Rüştü ismi yer almaktadır.

Cerîde-i Havâdis'in 1840'ta yayımlanmış 5. sayısında yer alan ve imzalı olmayan yazıda Avrupa'daki eğitim sisteminden ve okuma-yazma oranından yola çıkılarak Osmanlı'daki sorun tespit edilmekte, yapılması gerekenlerin ne olduğuna işaret edilmektedir. Ayrıca Osmanlıdaki konuşma dili ile yazı dili arasındaki farklılığın yarattığı soruna da işaret edilmektedir. Aşağıda bu yazının günümüz Türkçesine aktarılmış şekli verilmiştir:

CERÎDE-İ HAVÂDİS

Numero 5 fi B (Recep) 11 Sene 1256 (1840)

Avrupa'da yüzlerce yıl önce okuma-yazmayı sadece din adamları bilir, en soylular dahi savaş konularında eğitilmiş olur, okuma-yazmayı bilmezlerdi. Ancak iki üç yüzyıldan bu yana okuma-yazmaya çok önem vermişlerdir. Hayırsever zenginler vakıflar kurarak okullar yaptırmaktadır. Bu okullarda 7-14 yaş arası çocuklar ücretsiz eğitim almaktadır. Okullarını tamamladıktan sonra istedikleri sanati, mesleği edinebilmek için bir ustanın yanında öğrenciliklerini devam ettirirler. Bilhassa İngiltere'de bu tarzda okullar çoktur. Kadın ve erkek öğretmenler fakir çocuklara gün boyu ücretsiz ders verirler. Kısacası okuma-yazma bilmeyen hemen hemen hiç yoktur. Nadiren bilmeyen bulunursa çok ayıplanır. Soyluların gittikleri okul farklıdır. Onlar her türlü ilmi tahsil ederler ve bir kaç dil öğrenirler. Hatta başka ülkelere giderek eğitimlerini geliştirirler. Fransa, Avusturya, Rusya ve Almanya'da bu böyledir. Hatta Almanya'da zorunlu eğitim uygulanmaktadır. Bu nedenle orada okuma-yazma bilmeyen bulunmaz, bu uygulama Amerika'da da mevcuttur. Avrupa'da şehirli ya da köylü olsun, en zengininden en fakirine herkes okuma-yazma bilir. Fransa'nın seksen altı eyaletinde altı sene önce yapılan bir araştırmada okuma yazma oranı kiminde % 10 kiminde % 74'e kadar çıkmıştır. Ancak altı seneden bu yana oranlar artmıştır. Zira Avrupa'da okuyup yazmak oldukça kolaydır. Çünkü yazı dili ile konuşma dili aynıdır. Türkçe gibi yazı dili farklı konuşma dili farklı değildir. Üst mevkideki bir beyefendiyle hamalın konuşması aynıdır. Bir çocuk okulundan mezun olduğu anda yazıcı olabilir. Bitişmeyen harfler kullanıldığı için yazı yazmak kolaydır. Her ilim dalında kitaplar kendi dillerinde mevcut olduğu için başka dile ihtiyaç duymazlar. Başka bir dil öğrenmeleri ilim tahsil edebilmek için değil, fazladan sadece dil öğrenmek içindir. Avrupa'da tembel olup cahil kalanlar aşağılanırlar ve çalışkan insana her kapı açılır, itibar ve servet kazanırlar. Osmanlı memleketinde de git gide kolaylık sağlayan şeylere teşebbüs olunursa okuma-yazma bilmeyen kimse kalmayacaktır.

Tanzimat döneminde çıkmış Türkçe gazetelerde hem İstanbul'da hem de Avrupa'da basılan yabancı dilde gazetelerden tercüme yapılmış ve yayımlanmıştır. Öyle ki İstanbul sınırları içerisinde meydana gelen olaylar dahi bu gazetelerden tercüme yoluyla aktarılmıştır. Hakâyıku'l-Vekâyî gazetesinde de 1871'de yayımlanmış 148. sayısında, Ahmet Cevdet Paşa'nın maliyenin kullandığı yanlış takvim usulünü düzeltmek amacıyla yazmış olduğu eseri Takvimü'l-Edvâr ile ilgili yazıyı İstanbul'da Fransızca yayımlanan Courier D'orient adlı gazeteden tercüme ederek yayımlamıştır. Dönemin gazetelerinde yabancı terimler ve özel isimler telaffuz edildiği şekilde yazıldığı için Fransızca yayımlanan gazetenin adı Hakâyıku'l-Vekâyî'de Kurye Doryan şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yazıda Takvimü'l-Edvâr merkezinde Türkçenin ilim dili olarak kullanılmaması eleştirilmektedir. Osmanlıdaki ilim kitaplarının ya Arapça olmasından ya da Batı kaynaklı kelimelerin yoğunluğu nedeniyle anlaşılabilir durumda bulunmasından şikayet edilmektedir. Daha önce sade ve açık bir Türkçe ile yazılmış eserler görme arzusunun belirtildiği de yine yazıdan anlaşılmaktadır. Aşağıda yazının günümüz Türkçesine aktarılmış şekli verilmiştir:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013*

HAKÂYIKU'L-VEKÂYÎ**Numero 148 Zilkâide 7 Pazar Kânân-ı Sâni 17 Kânûn-ı Sâni-i Efrenci 29 1287/1871**

Geçenlerde yayımlanan Takvîmü'l-Edvâr adlı risaleye dair Kurye Doryan gazetesinde görülen bir bendin tercümesidir:

Osmanlı diline, onun bazı eksikliklerine dair geçen sene bu gazetede yayımladığımız incelemelerde açık, sade ve yalın ibare ile yazılmış eserler görmek arzusunda olduğumuzu beyan ettiğimiz zaman Osmanlı yazarlarının da bunu arzuladığından şüphe etmemiştik. O zamandan beri Osmanlı dilinin düzelme kabiliyeti ve fikri bir karanlıkta kalmışken, ön şartlardan biri olan birtakım sözler türeterek uzadıkça uzayan süslü ifadelerden dilin edasını bozmadan kurtulması gerektiği üzerine söylediklerimizi doğrulayan hayli önemli eserler ortaya çıkmıştır. Şimdi kesinleşmiştir ki Türkçe bir usta yazar elinde Avrupa dillerinin çoğunda hayranlık duyduğumuz özellikleri ortaya koyabilir ama bu durum son derecede mühimdir çünkü çağlar boyu bir milletin refah hâli edebiyatının gelişmesi doğrultusunda görülmüştür. Ancak Osmanlı edebiyatının ihyası esnasında ilim terimlerini oluşturmak pek kolay bir şey değildir. Zira Türk'te ilim dili yoktur zannederdik hatta meydana gelmesinin imkanı tarafımızdan hayal bile edilemezdi. Gerçekte fen kitaplarımızın pek çoğu Arapçadır. Türkçe telifine çalışılmış olanlar dahi Batı kaynaklı yabancı tabirlerle o derece doludur ki anlayabilmek için ayrıca bilgiye sahip olmak gerekir. İşte Türkçedeki ilim terimlerinin eksikliği nedeniyle başka türlü fen kitabı yazılamaz zannolunurken meşhur ediplerden ve devletin ileri gelen seçkinlerinden eğitilmiş bir zatın himmetli kaleminin eseri olarak yayımlanan bir yüce telif meselenin aksini ispatta tarifi mümkün olmayan kapsamda bir delil hükmünü alarak mevcut şüpheleri yok etti. Amacımız eski Divan-ı Ahkâm-ı Adliye bakanı Cevdet Paşa hazretlerinin telif buyurmuş oldukları Takvîmü'l-Edvâr'dan bahsetmektir. Bu özet risalenin ortaya çıkışı Türkistan'da eğitim-öğretimin yaygınlaşması ve tahsilin kolaylaşması yolunda gelecekte büyük bir başarıyı müjdelemesi itibariyle bayağı büyük bir olaydır. İlmin ve eğitimin her bölümünden fazla fen ve matematikte özel terimler mevcut olup anlaşılması ayrıca eğitime bağlıdır. Eski zamanlarda ilmi terimler, yalnızca sıradan halkı ibadet edebilmenin esaslarına vakıf etmemek ve inancı daima birtakım batıl itikatlar dairesinde mahsur tutmak için ruhban sınıfının nüfuzuna zarar gelmemek üzere kasden mümkün merteye analaşmaz bir hâle konulmuş idi. Bizim yaşadığımız çağda ise hâl böyle olamaz, zira eğitim-öğretim bir tür genel ihtiyaç hâline gelmiştir. Her kim ona karşı çıkmak ister ise bu düşüncenin etkisiyle son derece alçalmış olma zararına girer. Bilhassa zamanımızda insanlık için zaruri işlerden biri dahi eğitim-öğretimin kolaylaştırılması olup bu yolda Avrupaca atılan adımlar oldukça başarılı olmuştur. Hatta Avrupa halkının çoğunda epeyce ilim sahiplerini yoran meselelere vakıf haylice adamlar bulunur. Yukarıda beyan olunan maksada ulaşmak için çalışmamızın eksikliğine bakılırsa her tür sanatça aşağı bir hâlde bulunduğumuzun sebebinin ne olduğu anlaşılabilir mi. Gazetemizi okuyan zevat bu meseleye kendiliğinden cevap vereceklerinden ayrıntıya ve açıklamaya muhtaç değildir. Adı geçen risalenin üslubunda açıklık, akıcılık ve yumuşaklık olmasıyla beraber, bu eser Osmanlı dilinin ilim ve fenden bahsettiğinde dahi başka dillerden aşağı kalmayacağını ispat ederek Osmanlı edebiyatına büyük bir hizmette bulunmuştur. Adı geçen müellif eskilerin ve yenilerin zaman hesabı için kullandıkları kuralların tarifinde gerçekten fevkalade bir marifet göstermiştir. İlmin tarifinin herkesin kudreti dâhilinde olduğunu Avrupa uleması dahi itiraf etmekte olmasına nazaran bu yolda Osmanlı dilinin bu derecede açıklığa ulaşacağı umulduğundan fazladır demekle abartmış olmayız.

Adı geçen hazretin bu risaleyi yazdığı farklı meseleler ve yeni düşüncelerin beyanından şimdilik uzak durarak risalenin Fransızcaya tercümesinin kesinleştiğinin işitildiğinden hakkında olan methiyemizin gerçeğe uygun olup olmadığını bizzat tahkik etmeleri için tercümeden ayrıntılı bir şekilde açıklamalar vermediği vadediyoruz.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

SONUÇ

Tanzimat'ın ilanı sırasında Paris'te çıkan *Le Sieclé* gazetesi 9 Kasım 1839 tarihli nüshasında, Osmanlı İmparatorluğu'nda reformların tam anlamıyla başarıya ulaşması için konuşma diliyle, yazı dilinin birbirine yaklaştırılmasının önemine işaret etmiştir (Sadoğlu, 2003: 63). Ceride-i Havâdis'in 1840'ta yayımladığı yazıda "Avrupa'da kibar ile hamalın konuşması birdir. Türkçedeki gibi konuşma dili başka yazı dili başka değildir" denilerek bu meseleye işaret edilmiştir.

Ahmed Cevdet Paşa Kavaid-i Osmaniye (1851) adlı eserinde alfabe sorununa işaret etmiştir. Encümen-i Dâniş (1851) harflerin ıslahı için kararlar almıştır. Alfabe sorununa Cemiyet-i İlmiyye-i Osmaniyye'de 1862 yılında Münif Paşa da değinmiştir. Münif Paşa buradaki konuşmasında Avrupa'daki okuma-yazma oranının çok oluşunu kolaylığa bağlamakta, bizde de bu oranın arttırılabilmesi için hareke sistemini uygulamak ve harfleri bitişirmeden birbirinden ayrı yazmak olduğunu söylemektedir. Birinci yöntemi uygulamak güç olduğu için ikincisini tercih etmenin uygun olacağını belirtmektedir. Ceride-i Havâdis'in 1840 yılında basılmış 5. sayısındaki yazıda harfleri bitişirmeden yazmakta oldukları için Avrupa'daki okur-yazar oranının çokluğuna işaret edilmiştir. Ahmet Cevdet Paşa'dan da, Encümen-i Dâniş'ten de, Münif Paşa'dan da çok daha önce İstanbul'da basılan bir gazetede, Ceride-i Havâdis'te, 1840 yılında bu görüşler aktarılmıştır. Daha önce 1839'da Paris'teki *Le Sieclé* gazetesi Ceride-i Havadis'te yer alan yazı dili ile konuşma dili arasındaki farkın azaltılması meselesini işlemiştir. Tanzimat aydınları ve yöneticileri de reformların halk tarafından iyi anlaşılabilmesi için dile önem vermiştir. Ceride-i Havâdis'i çıkaran Churchill'in *Le Sieclé*'de çıkan yazıyı görmüş olması muhtemeldir. Aslında Osmanlı aydınının dil ve alfabe meselesiyle ilgili düşüncelerinin Avrupa tarafından ya da Osmanlı sınırlarında yaşayan gayr-i müslimler tarafından da tartışılmış olduğu, çözümü üzerinde ortaya atılmış görüşleri çok daha önce düşünmüş oldukları görülmektedir.

Hakâyıku'l-Vekâyî'de 1871 yılında çıkan yazı hem Türkçenin sadeleşmesi yolunda duyulan arzuyu ve atılan adımları hem de Türkçenin ilim dili olabilmesi için gösterilen çabayı yansıtmaktadır. Yazının İstanbul'da Fransızca yayımlanan *Courrier D'orient* gazetesinden tercüme edilmiş olması da dikkat çekicidir. İlim kitaplarının Arapça olması ya da Batı kaynaklı kelimelerle dolu olmasının eleştirildiği, Türkçenin ilim dili hâline gelebileceğinin anlatıldığı yazıda Türkçenin sade ve akıcı bir üslupla kullanılması gerektiği de vurgulanmaktadır.

Nitekim Ahmet Cevdet Paşa daha sonra II. Abdülhamid'e sunduğu eseri *Maruzat*'ta (1876) da *Takvimü'l-Edvâr* adlı eseriyle Türkçenin ilim dili olabileceğini göstermek istediğini belirtmektedir:

Herkesin anlayacağı sûrette bir risâle yazıp *Takvim'ül-Edvâr* tesmiye ettim ve lisân-ı Türkî ilim lisânı olamaz diyenlere lisânımızın her şeye kâbil olduğunu ve bu lisân ile her fenden güzel eserler yazılabileceğini tasdik ettirdim" (*Maruzât*). (Keskiöglü, s.226).

Öte yandan 19. yüzyıla kadar el yazması Türkçe ilmî eserler mevcuttur. Tıp, astronomi, veterinerlik vb... ilim dallarında Türkçe eserler verilmiştir. Ancak tam anlamıyla Türkçe kabul edilebilecek durumda da değillerdir. Bu ifademizin nedeni kullanılan terimlerin, Türkçe olanları da mevcut olmakla birlikte, çoklukla Arapça ya da Farsça olmasıdır. Bu doğrultuda Tanzimat döneminde bu mesele önem kazanmıştır. II. Mahmut Mekteb-ı Tıbbiye'de yapmış olduğu bir konuşmasında eğitim dilinin şimdilik mecburen Fransızca olduğunu belirterek öğrencilerden bu bilgileri günü geldiğinde Türkçeye çevirmelerini beklediğini belirtmiştir.³ Hakâyıku'l-Vekâyî'nin

³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: H. Hüsrev Hâtemi-Yeşim Işıl, *Bir Bilim Dili Mücadelesi ve Tanzimat*, İşaret Yay., İstanbul, 1989.

1871'deki sayısında da ilim dilinin Türkçeleşmesi meselesi işlenmiş olduğu görülmekte, bu yolda epeyce uzun süre Osmanlı aydınının konuyla meşgul olduğu da anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- BAYRAK, M. Orhan (1994); Türkiye'de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü, İstanbul: Küll Yay.
- BERKES, Niyazi (2010); Türkiye'de Çağdaşlaşma, Haz. Ahmet Kuyaş, İstanbul: YKY
- Cerîde-i Havâdis Numero 5 fi B (Recep) 11 Sene 1256 (1840)
- ERTUĞ, Hasan Refik (1970); Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi, C. 1, İstanbul: İstanbul Ün. Yay.
- GERÇEK, Selim Nüzhet (1931); Türk Gazeteciliği, İstanbul: Devlet Matbaası
- Hakâyıku'l-Vekâyi Numero 148 Zilkaide 7 Pazar Kanun-ı Sani 17 Kanun-ı Sani-i Efrenci 29 1287/1871
- HÂTEMİ, H. Hüsrev – İŞİL, Yeşim (1989); Bir Bilim Dili Mücadelesi ve Tanzimat, İstanbul: İşaret Yay.
- İNÜĞUR, Nuri (2005); Basın ve Yayın Tarihi, İstanbul: Der Yay.
- KESKİOĞLU, Osman (t.y.), Ahmed Cevdet Paşa (1822-1895) Hayatı ve Eserleri <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/744/9531.pdf> (Erişim Tarihi: 11.07.2013)
- KOLOĞLU, Orhan (1995); “Osmanlı'daki Türkçe Dışı Basın”, Dosya: Basın Yayın Tarihi, Kebikeç, İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi, Yıl: 1, S 2, s. 127-137, Ankara: Kebikeç Yay.
- KOLOĞLU, Orhan (2006); Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi, İstanbul: Pozitif Yay.
- LEVEND, Agah Sırrı (1972); Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri, Ankara: TDK Yay.
- ÖLKER, Perihan (2012); Tanzimat Basınının Dili, Konya: Aybil Yay.
- SADOĞLU, Hüseyin (2003); Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan (1971); Türk Gazeteciliği Tarihi Her Yönüyle Basın, Ankara: Güven Matbaası
- TOPUZ, Hıfzı (2003); II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi, İstanbul: Remzi Kitabevi

EK 1.

CERÎDE-İ HAVÂDİS

Numero 5 fi B (Recep) 11 Sene 1256 (1840)

Havâdisât-ı Ecnebiyye

Avrupada birkaç yüz sene mukaddem papaslardan başka okuyup yazmak bilir adam pek az bulunur idi Beyzâdeleri dahi yalnız ata binip inmeğe ve umûr-ı harbiyyeye heveskâr olup okuyup yazmaktan bîhaber olduklarından mâ'ada 'indlerinde okuyup yazmak bir şey demek olmayıp aslâ kadr ve kıymeti olmadığından başka bayağı zevklenirler idi velhâsıl dikkat ve itinaları ancak imâlât-ı harbiyyeye münhasır idi hattâ ol vakitlerde Avrupa devletlerinin bazısının hazinelerinde defâtir ve kayûdât yerine bazı bakkal ve ekmekçilerin kullandıkları gibi bir değnek parçasını

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

bıçakla kertip çetele tutarlar ve hesâblarını bu minval üzere görürler idi lakin iki üç yüz yıldan beri Avrupa ahalişi gerek emr-i ta'ayyüş ve gerek tahsil-i insâniyet ve medeniyetin esbâb-ı kavîyyesi mutlaka okuyup yazmak kazıyyesi olduğuna vâkıf olarak derhal icrâsına teşebbüs edip etrâf ve eknâf bilâd ve memâliklerinde hesâbsız mektebler peydâ eylediler ve içlerinde zenginleri vatan ve milletlerine menfaât ve sevâb-ı âhîret kasdıyla bir takım mâlını ve akçesini zabt u vakf ederek güzeşteye verilip onun nemâ ve hâsılâtıyla ol vaktden beri bu mektebler dâimâ artmaktadır bu mekteblerde yedi yaşından on dört yaşına dek kiminde yüz ve iki yüz ve beş yüz ve bazısında binden ziyâde çocuk olup ol çocukların ana ve babaları bir para ve bir pul vermeyerek meccânen bu mektebler besleyip ve giydirip gereği gibi terbiye ederler tamâm-ı tekmîl-i ilm eyledikten sonra her birini diledikleri sanatı öğrenmek için yedi seneye dek sanatında kabiliyetli bir üstâda şâkird verirler onun yanında hîrfet ve sanat tahsil ederler husûsen İngilterede bu güne mektebler pek çoktur kız ve erkek bazı muallimler vardır ki sabahdan ahşama kadar fukârâ çocuklarına meccânen ücretsiz ve akçesiz sevabına ders verirler hâsılı elhaletühazihi genc olarak okuyup yazmayan nâdir bulunur hele kişizâde olup okumak ve yazmak bilmeyen hiç yoktur ve nâdir imlâ bilmez bulunsa dahi pek büyük aybdır ve bunlarda kişizâdelerin mektepleri dahi başkadır her dürlü fenni tahsil eylediklerinden başka birkaç lisân dahi öğrenirler hattâ kendi diyârlarında öğrenmeğe gayretlerinden başka bazıları birkaç sene gezip bir kat dahi ecnebi memleketlerinde hem lisân hem dürlü dürlü şeyler tahsil ederler ve bu tahsil maddesi Fransa ve Nemçe ve Rusya ve Prusya ve kaffe-i Avrupa memleketlerinde dahi böyledir ve betahsis Prusyada olan ihtimâm bir derecededir ki hattâ çocukların terbiyesi yalnız akrabaların seyrine bırakılmayarak ana ve atası ister istemez çocukları devletçe mektebe verdirirler ve kim tekâsül ederse takdir ve ta'zib ederler onun-çün orada okuyup yazmak bilmeyen bulunmaz ve Amerikada dahi kezalik böyledir işte basılan Avrupa risâlesinde Parisde hamâllara varınca okumak ve yazmak bilir gördüm denildiği vâkı'dır filhakîka köyde kendde cümlesi bilir

Fransanın seksen altı eyâleti olarak bu eyâletlerde altı sene mukaddem kiminde yüzde on iki ve kiminde daha ziyâde olarak yetmiş dörde kadar 'avâm-ı nâsdan okur yazar bulmuşlar idi lakin altı seneden beri gittikçe çoğalmıştır zîrâ Avrupada okumak yazmak pek kolay bir şeydir çünkü tahrîrâtları bir siyâkdadır öyle Türkçe gibi imlâ lisânı başka tekellüm lisânı başka değildir kibâr ile hamâlin lakırdısı birdir bir çocuk mektebden çıktığı anda birden bire yazıcı olabilir ve mu'allimleri gü-be-gün kolaylığı ziyâdeletmekdedir ve hurûf-ı makta'a kullanıldığından yazı yazmak dahi âsândır ve bir de her fûnûna dair kitâblar kendi dillerince mevcut olduğundan âhîr lisâna muhtâc olmazlar ve bunların başka lisân öğrendikleri fûnûn tahsiline medâr zımnında olmayıp fazla olaraktır hulâsa Avrupada tenbel olup da câhil kalanlar daima muhakkardılar ve gayretli olanlara her kârın kapısı açık olup itibâr ve servet kesb ederler işte Memâlik-i Osmaniyyede refte refte suhûlet ve kolaylık verir ve şevk ve hâhiş îrâs eder şeylere teşebbüs olunursa okuyup yazmak bilmeyen kimse kalmayacağı emr-i muhakkaktır

EK 2.

HAKÂYIKU'L-VEKÂYİ

Numero 148 Zilkaide 7 Pazar Kanun-ı Sani 17 Kanun-ı Sani-i Efrenci 29 1287/1871

Geçenlerde tab' ü neşr edilen Takvîmü'l-Edvâr nâm risâleye dair Kurye Doryan gazetesinde görülen bir bendin tercümesidir

Lisân-i Osmâniye ve onun bazı nekâyisine dair geçen sene bu gazetede neşr ettiğimiz mütâla'âtda vâzih ve sâde ve haşivsiz ibâre ile yazılmış âsâr görmek ârzûsunda olduğumuzu beyân ettiğimiz zamân bu ârzû Osmanlı münşîlerinin dahi kendilerince olan hâhişlerine mutâbık bulunduğu şübhe etmemiş-idik o zamândan-beri Lisân-i Osmanînin terbiyeye kabiliyeti ve fikri

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

bir zalâm-ı hafâ ihatasında bırakmakta ve kayd u şartdan biri bir takım sanâyi' -i lafziyye cihetiyle ilâ gayri'n-nihâye tezâyüd etmekte olan tezyînâtdan şivesine hâlel gelmeksizin tahlîsinin imkânı hakkında olan iddiâmızı müeyyid olarak hayli âsâr-ı mutebere zuhûr etmiştir şimdi sâbit olmuştur ki Lisân-i Türkî bir münşî mâhir elinde Avrupa lisânlarının çoğunda nazar-ı hayretle gördüğümüz hasâ'ısı istihşâl edebilir ama bu madde fevka'l-gâye mühimdir çünkü hemân cemî'-i zamânda bir milletin refâh hâli edebiyatının istikmâli nisbetinde görünmüştür ancak edebiyat-ı Osmaniyenin ihyâsı sırasında ıstîlâhat-ı ilmiyye ihdâs eylemek pek kolay bir şey değildir binâenaleyh ihdâs tabirini mahsûs istimâl eyledik zîrâ Türkde ilm lisânı yokdur zann ederdik hattâ husûlünün imkânı bile 'indimizde cây-ı iştibâh idi hakikat-i hâlde fen kitâblarımızın pek çoğu Arabîdir Türkçe telifine sa'y edilmiş olanları dahi ecnebî tabirlerle o derece memlûdur ki meallerini anlamak sûret-i mahsûsda malûmâta tevakkuf eder işte Türkçede ıstîlâhat-ı ilmiyyenin fukarâtı hasebiyle başka dürlük fen kitabı yazılamaz zann olunur iken udebâ-yı meşhûre ve vükelâ-yı mümtâzeden bir zât-ı maârif-sımâtın eser-i hâme-i himmeti olmak üzere münteşir olan bir telif-i celîl 'aks-i davânın isbâtında tarifî nâkâbil bir delil-i cezil hükmünü alarak şübhât-ı vâkıyı mahv eyledi murâdımız esbâk Divan-ı Ahkâm-ı Adliye nazırı Cevdet Paşa hazretlerinin telif buyurmuş oldukları (Takvimü'l-Edvâr) dan bahs etmektedir bu risâle-i muhtasırının zuhûru Türkistanda neşr-i maarif ve teshîl-i tahsîle istikbâlce kemâl-i muvaffakiyeti mübeşşir olmak itibâriyle bayağı büyük vakâyidendir

'Ulûm ve maârifin her şubesinde ziyâde fûnûn-ı ri'yâziyye ve tabî'iyede ıstîlâhat-ı mahsûsa olup anlaşılması hasseten tahsîle mütevakıftır eski zamânlarda ıstîlâhat-ı ilmiye mücerred âvâmı ma'âbidiyet-i pür-sitânın esrârına vâkıf etmemek ve mezhebi dâimâ bir takım itikâdât-ı bâtilâ dâiresinde mahsur tutmak için ruhban zümresinin galebe-i nüfûsuna hâlel gelmemek üzere 'an kâsd mümkün mertebe mübhem ve muğlak bir hâle konulmuş idi bizim yaşadığımız asırda ise hâl böyle olamaz zîrâ bir nev marifet havâyc-i umûmiye sırasına girmiştir her kim ona hâin olmak ister ise barikasının kuvvet-i tesiriyle zîr-i vezîr olmak muhatarasında bulunur alelhusûs asrımızda cemiyet-i beşeriyye bihakkın müstelzim-i iştigâl olan mesâilden biri dahi maârifin teshîl-i tahsîli olup bu yolda Avrupaca sarf edilen ikdâmât makrûn-ı muvaffakiyyet olmuştur hattâ Avrupa akvâmının ekserinde bayağı ahad-ı nâs içinde ashâb-ı fenni yoran mesâile vâkıf haylice adamlar bulunur bâlâda beyân olunan maksada vusûl için noksân-ı himmetimize bakılırsa bizim her nev' sanatça dün bir hâlde bulunduğumuzun sebebi ne olduğu anlaşılabilir mi gazetemizi mütâlâa buyuran zevât bu meseleye hâdbehâd cevâb vereceklerinden tafsîl ve beyâna muhtac değildir zikr olunan risâlenin sebkinde vuzûh ve selâset ve letâfet olmasıyla beraber lisân-ı Osmânî 'ulûm ve fûnûndan bahs etdikde dahi başka lisânlardan aşağı kalmayacağını isbât ederek edebiyât-ı Osmaniyeye bir büyük hizmet etmiştir müellif-i müşârünileyh hazretleri kudemâ ve müte'ahhirinin hesâb-ı edvâr için istimâl ettikleri kavâid-i hiyenin tarifinde sahîhen fevkalâde bir maharet göstermiştir

Tarifat-ı ilmiyye herkesin kudreti dâhilinde olduğunu Avrupa 'ulemâsı dahi itiraf etmekte olmasına nazaran bu bâbda lisân-ı Osmanînin bu derece-i vuzûha vâsıl olacağı memûlün fevkinde idi demekle mübalağa etmiş olmayız.

Müşârünileyh hazretlerinin bu risâleye derc eylediği umûr-ı garîbe ve mülâhazât-ı cedîdenin beyânından şimdilik sarf-ı nazarla risâlenin Fransızcaya tercümesi musammem olduğu işildildiğinden hakkında olan senâmızın vâkıa mutâbık olup olmadığını bizzat tahkik etmeleri-çün tercümeden tafsîlât vermeği va'd ediyoruz

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

EK 3.

CERÎDE-İ HAVÂDİS

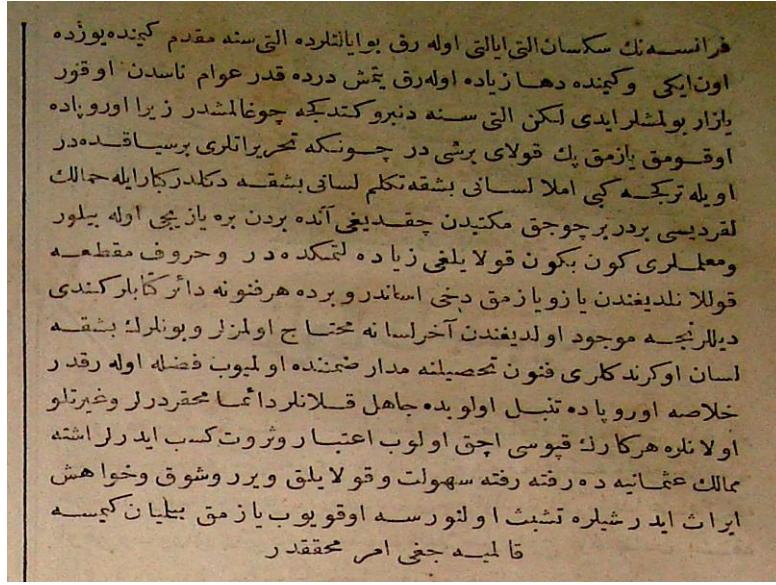
Numero 5 fi B (Recep) 11 Sene 1256 (1840)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 8/9 Summer 2013

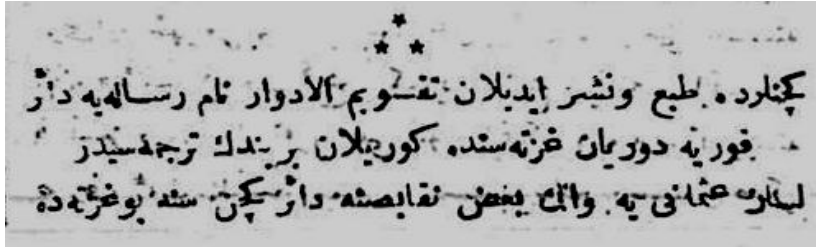

EK 4.

HAKÂYIKU'L-VEKÂYİ

Numero 148 Zilkaide 7 Pazar Kanun-ı Sani 17 Kanun-ı Sani-i Efrenci 29 1287/1871

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

نشر ایندیگر مطابعا اید. واضح و ساده و خوش سز عبارته
 ایله یازیش آثار کورمک آرزوستنده اولدیغیزی بیان ایندیگر
 زمان بو آرزو عثمانلو مندیلمک دخی کندولنجده اولان
 خواهش لرینده مطابق بولدیغنده شهید اتمامشیدک
 اوزماندنبرو لسان عثمانینک تربیده قابلیتی و فکری برطلام
 خفا احاطه سنده بر اققده و قسید و شرطیدن بری برطلام
 مستابع لفظیه جهتیله الی غیرالنسیه نراید اتمکده اولان
 تربیتانندن شیوه سننه نخلل کلکسزین تخلیصتک امکانی
 حقتنده اولان ادعای می مؤید اوله رقی خلی آثار معتبره
 ظهور ایتشدرد
 شمذی ثابت اولمشدر که لسان ترکی بر مثنوی ماهر السته
 اوزو بالستانلرینک چوغننده نظر حیرتله کوردیگر خصاصتی
 استحصالی ایدیلور اما بوماده فوق الغایه مهندر چونکه
 همان جمیع زمانده بر ملتک رفاه حالی ادیبانک اشتکالی
 نسبتند کورمشدر
 انجیق ادبیات عثمانیه تک احتیاسی صرته سنده اصطلاحات
 علیه احداث اینک یک قسولای برشی دکلدرد
 احداث تعیری مخصوص استعمال ایلدک
 علم لسانی یوقدر ظن ایدردک حتی حصولک امکانی
 یله سنند مزده جای اشتباه ایدر حقیقت خالده فن
 کتابلرینک یک چوغنی عربی ایدر ترکیه نالیقنه شیعی ایدلش
 اولنلری دخی اجنبی تعیرله اودرجه معلودر که ماللرینی اتلامی
 صورت مخصوصمده معلوماته توقف ایدر
 اشته ترکیه مده اصطلاحات علمیه ک قودانی حسیله بشده
 درلو فن کتابی یازیله من ظن اولور ایکن ادیبی مشهوره
 ووکلانی ممتازدن لذات معارفه ماکن ازشامه هتی

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

doi

